

BORCA BATIK ANONİM ŞİRKETLERDE İFLASI ÖNLEYEN YENİ BİR ARAÇ OLARAK SIRADA SONA YERLEŞTİRME (SIRADAN VAZGEÇME)

*Prof. Dr. Selçuk ÖZTEK**

Bir anonim şirketin borca batık olması halinde ne yapılması gerektiği hususu temel hüküm olarak TTK m. 376, f. 3’de düzenlenmiştir. İİK m. 179, m. 179/a ve m. 179/b; TTK m. 376, f. 3’ü tamamlayan hükümlerdir.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun (TTK), Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair 6335 Sayılı Kanunla değişik 376. maddesinin 3. fıkrası aynen şu şekildedir:

“Şirketin borca batık durumda bulunduğu şüphesini uyandıran işaretler varsa, yönetim kurulu, aktiflerin hem işletmenin devamlılığı esasına göre hem de muhtemel satış fiyatları üzerinden bir ara bilanço çıkartır. Bu bilançodan aktiflerin, şirket alacaklılarının alacaklarını karşılamaya yetmediğinin anlaşılması hâlinde, yönetim kurulu, bu durumu şirket merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine bildirir ve şirketin iflasını ister. Meğerki, iflas kararının verilmesinden önce, şirketin açığını karşılayacak ve borca batık durumunu ortadan kaldıracak tutardaki şirket borçlarının alacaklıları, alacaklarının sırasının diğer tüm alacaklıların sırasından sonraki sıraya konulmasını yazılı olarak kabul etmiş ve bu beyanın veya sözleşmenin yerindeliği, gerçekliği ve geçerliliği, yönetim kurulu tarafından iflas isteminin bildirileceği mahkemece atanan bilirkişilerce doğrulanmış olsun. Aksi hâlde mahke-

* İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

meye bilirkişi incelemesi için yapılmış başvuru, iflas bildiri olarak kabul olunur.”.

TTK m. 376'nın 3. fıkrasının değişiklikten önceki ilk hali ise şu şekildeydi: “*Şirketin borca batık durumda bulunduğu şüphesini uyandıran işaretler varsa, yönetim kurulu, aktiflerin hem işletmenin devamlılığı esasına göre hem de muhtemel satış fiyatları üzerinden bir ara bilanço çıkarttırıp denetçiye verir. Denetçi bu ara bilanço, en çok yedi iş günü içinde inceler ve değerlendirmeleri ile önerilerini bir rapor hâlinde yönetim kuruluna sunar. Önerilerde 378 inci maddede düzenlenen erken teşhis komitesinin önerilerinin de dikkate alınması şarttır. Rapordan¹, aktiflerin, şirket alacaklılarının alacaklarını karşılamaya yetmediğinin anlaşılması hâlinde, yönetim kurulu, bu durumu şirket merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine bildirir ve şirketin iflasını ister; meğerki, iflas kararının verilmesinden önce, şirketin açığını karşılayacak ve borca batık durumunu ortadan kaldıracak tutardaki şirket borçlarının alacaklıları, alacaklarının sırasının diğer tüm alacaklıların sırasından sonraki sıraya konulmasını yazılı olarak kabul etmiş ve bu beyanın veya sözleşmenin yerindeliği, gerçekliği ve geçerliliği, yönetim kurulu tarafından iflas isteminin bildirileceği mahkemece atanan bilirkişilerce doğrulanmış olsun. Aksi hâlde mahkemeye bilirkişi incelemesi için yapılmış başvuru iflas bildiri olarak kabul olunur.”*

Hükmün Gerekçesinin konumuzu ilgilendiren kısmında yapılmış olan açıklamalara baktığımızda şöyle beyanda bulunulmuş olduğunu görmekteyiz: “*Üçüncü fıkra şirketin borca batık olması durumunda uygulanacak kuralları göstermektedir. Borca batık olma' kavramı, şirket aktifleri yıllık bilançoda olduğu gibi defter (iktisap) değerleriyle değil - fakat gerçek (olası satış değerleri) değerleriyle değerlemeye tâbi tutulsalar bile alacaklıların, alacaklarını alamamaları, yani şirketin borç ve taahhütlerini karşılayamaması demektir...Hüküm, mahkemeye başvuru zorunluğunu ortadan kaldıracak bir yeniliği de içermektedir². Bu da, şirket alacaklılarından bazıla-*

¹ Madde metninin kalın siyah harflerle vurgulanmış olan kısmı, 6335 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle madde metninden çıkarılmış olan kısımdır.

² Gerekçenin bu cümlesinde bir yanlışlık vardır, zira hüküm böyle bir yenilik içermektedir; bkz. aşağıda dipnot 75-80 civarı.

rının, kendi alacaklarını, diğer alacaklıların alacaklarının sırasından sonraki sıraya gitmesini yazıyla kabul etmeleridir. Böyle bir taahhüt etkilerini iflâs halinde gösterir ve önceki alacaklar ödenmeden sona giden alacak garameye katılamaz. Bu taahhütlerin tutarı ara bilânço ile ortaya çıkan açığa eşitse, iflâs bildirim zorunluluğu yoktur. Başka bir deyişle, bu taahhütlerin tutarı, borca batıklığı ortadan kaldıracak düzeydeyse, kısa vadeli olmayıp süreklilik arzeder nitelikteyse ve taahhütlerin yerine getirilmesi güç şartlara bağlanmamış ise mahkemeye bildirimde bulunulmaz. İsv. BK 725 (2)'ye 1991 reformunda giren bu hükümle şirketin kurtarılabilmesi şansının artırılması amaçlanmıştır. Şirket alacaklılarının aynı zamanda şirketin pay-sahibi olmaları halinde, bunlar iflâs ile erteleme seçeneğini değerlendireceklerdir. Erteleme belli bir takvim gününe bağlı değildir. En erken erteleme tarihi böyle bir taahhütte bulunmamış alacaklıların alacaklarının sona ermiş veya temin edilmiş olduğu tarihtir. Erteleme bir anlamda istekle sırada en sona giderek şirketi iflâstan kurtarma, ertelemenin son bulunduğu tarihe kadar takas, mahsup ve takip yapmama anlamını taşır; yoksa alacaktan feragat edilmiş değildir. Bu beyan, zamanaşımına herhangi bir etkide bulunmaz.”.

Şu halde, bir anonim şirket borca batık olduğu takdirde, yönetim kurulu borca batıklık durumunu şirket merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesine bildirerek şirketin iflasını istemek zorundadır; aksi takdirde yönetim kurulu üyeleri İİK m. 345/a uyarınca bir alacaklının şikayeti üzerine cezai yaptırıma maruz kalabilirler (İİK m. 345/a) ve ayrıca İİK m. 310, b.4 ve m. 311, f. 1, b. 6 ve TCK m. 162 çerçevesinde cezalandırılmaları da söz konusu olabilir.

Bu açıdan bakıldığında, TTK m. 376, f. 3, Türk hukukuna, borca batık şirketin yönetim kurulunu iflas talebinde bulunmaktan muaf kılan yeni bir imkan getirmiş olmaktadır. Bu imkan öğretide “sıradan çekilme”³ veya “sırada sona geçme”⁴ ya da “sıradan vazgeçme”⁵ olarak adlandırılmaktadır.

³ Alihan Aydın, “Türk Ticaret Kanunu’nun Anonim Ortaklıkta Sermaye Kaybı ve Borca Batıklığa İlişkin Düzenlemesine (TK m.376) Eleştirel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt LXX, Sayı 2, 2012, s. 101 vd., özellikle s. 111.

⁴ İsmail Kayar, “Yeni TTK’ya Göre Anonim Şirkette Sermaye Kaybı ve Borca Batıklığın Tespiti ve Sonuçları”, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nu Beklerken, 10-11-12 Mayıs 2012 Sempozyum, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı, Cilt 18, Sayı 2, s. 643 vd., özellikle s. 653.

İsviçre’de Fransızca hukuk literatüründe kavramı belirtmek için “*postposition*” veya “*subordination*” sözcükleri kullanılmaktadır. Türkçe’de kavramı ifade etmek için, “*alta sıralama*” veya “*sırada sonraya yerleştirme*” ya da “*sırada sona yerleştirme*” terimleri kullanılabilir; çalışmamızda, daha ziyade, “*sırada sona yerleştirme*” (bazen “*sırada sona yerleştirilme*” olarak) terimi ve zaman zaman da, eşanlamı olarak, “*sıradan vazgeçme*” terimi kullanılmıştır.

Sırada sona yerleştirme kavramı, İsviçre Borçlar Kanununun (İsvBK) 725. maddesinin 2. fıkrasından⁶ iktibas edilmiştir. Yalnız bu iktibas aynen yapılmayarak bazı ilavelere ihtiyaç duyulmuş, ayrıca İsv.BK m. 725, f. 2’nin aslında son derece sade düzenlemesi Kanunumuza aktarılırken kullanılan cümleler kurumun anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını gereksiz yere güçleştirmiştir⁷.

Sırada sona yerleştirme İsvBK’ya 1992 yılında girmiştir⁸. O zamana kadar bu yönteme uygulamada rastlanmakla birlikte, yöntemin geçerli olup olmadığı tartışılmalıydı. Örneğin Vaud Kanton Mahkemesi, bir kararında⁹, sırada sona yerleştirmenin İsvBK’nın (eski) m. 725, f. 3’ün (yeni m. 725a, f. 1, c. 1) borca batıklık halinde iflası talep zorunluluğunu getiren ve kamu düzenini koruma amacını güden hükmünü bertaraf etmek sonucunu doğurduğu için geçersiz olduğunu kabul etmişti. Zürih Kanton Mahkemesi ise bu yöntemin geçersiz olmadığına karar vermişti¹⁰. Şu halde, 1992 yılında yürür-

⁵ Oğuz **Atalay**, Borca Batıklık ve İflasın Ertelenmesi, İzmir 2006, s. 42; **Kayar**, s. 653.

⁶ İsv.BK m.725, f.2’nin Fransızca metni şu şekildedir: “*S’il existe des raisons sérieuses d’admettre que la société est surendettée, un bilan intermédiaire est dressé et soumis à la vérification d’un réviseur agréé.466 S’il résulte de ce bilan que les dettes sociales ne sont couvertes ni lorsque les biens sont estimés à leur valeur d’exploitation, ni lorsqu’ils le sont à leur valeur de liquidation, le conseil d’administration en avise le juge, à moins que des créanciers de la société n’acceptent que leur créance soit placée à un rang inférieur à celui de toutes les autres créances de la société dans la mesure de cette insuffisance de l’actif.*”

⁷ Aynı yönde: **Aydın**, s. 112.

⁸ Bkz. yürürlüğe 1 Temmuz 1992’de giren 4 Ekim 1991 tarihli Federal Kanun, RO 1992 785.

⁹ 18/11/1981 tarihli karar, SAS 1982/54, s. 87 vd.

¹⁰ 29/1/1991 tarihli karar, ZR 1991/90, s. 255 vd., 11c nolu gerekçe.

lûge giren değişiklikle, sırada sona yerleştirmenin geçerliliği İsviçre kanun koyucusu tarafından tanınmış ve bu konudaki tartışmalara son verilmiş olmaktadır. Yalnız, yapılan değişiklik, neredeyse sadece, sırada sona yerleştirmenin geçerliliği sorununu çözmekte; buna mukabil hukuki niteliği, akdedilmesi, süresi, geçerlilik ve yerindelik şartları bakımından ise açıklık içermemektedir.

1. Amacı, Hukuki Niteliği ve İçeriği

Genel bir yaklaşımla denebilir ki, hukukumuzda sırada sona yerleştirilme, alacakları tutarı en az borca batıklık durumunu ortadan kaldıracak kadar olan bir kısım şirket alacaklısının, alacaklarını borçlu şirketin borca batıklığı devam ettiği sürece talep ve tahsil etmemeye ve borçlu şirketin iflası halinde de tüm diğer şirket alacaklılarından sonra almaya razı olmasını, yani diğer şirket alacaklılarının alacaklarının tam olarak ödenmesinden sonra kendi alacağının ödenmesine sıra gelmesini kabul etmesini ifade eder¹¹. Bu durumda, şirket hakkında borca batıklığa rağmen iflas kararı verilemeyeceğinden, sırada sona yerleştirme bir yandan borca batık bir şirketin faaliyetine devam etmesine, diğer yandan alacakları ancak bir veya birkaç başka alacaklının alacağının sırada sona yerleştirilmesi sayesinde tamamen karşılanabilir hale gelen diğer alacaklıların korunmasına hizmet etmektedir. Ama

¹¹ Bu yönde: Henry **Peter**/Francesca **Cavadini-Birchler**, Commentaire des articles 698 à 725, 726 et 731b CO, in Pierre Tercier/Marc Amstutz (éds), Code des obligations II (CO II, Commentaire Romand, Bâle 2008, s. 1147; **Aydın**, s. 111. Borca batık şirketin ortağı veya bir “yakını” (örneğin aynı grubun bir başka şirketi veya kredi alacağı ortaklar tarafından yeterince teminat altına alınmış bir banka) tarafından verilen ödünçler bazen “rıza dışı sırada sona yerleştirme” olarak kabul edilebilmektedir (“*equitable subordination*” veya “*kapitalersetzendes Darlehen*”) (ayrı bir bilimsel inceleme gerektirecek kapsamda olan ve bu nedenle çalışmamızda ele alınmayan bu konu hakkında etraflı bilgi için bkz. R. Trigo **Trindade**, “*Les prêts remplaçant les fonds propres*”, *Insolence, désendettement et redressement: Etudes réunies en l’honneur de Louis Dallèves*, Bâle 2000, s. 371 vd.; Rashid **Bahar**, “*Les créanciers dans l’assainissement; abandon, subordination et conversion de créances*”, *Revue de droit suisse* 2005 I, s. 479 vd., özellikle s. 491-493). Almanya ve ABD’de kabul edilen ve uygulama alanı bulan bu kavram İsviçre’de ve Türkiye’de pek yankı yaratmamıştır; bkz. Fribourg Kanton Mahkemesinin 20/4/1976 tarihli kararı, SJ 1971 209, s. 217-218; Zürih Kanton Mahkemesinin 19/1/1993 tarihli kararı, RSDA 65 (1993), s. 299 (özet).

bu son fonksiyonu yerine getirebilmesi için tasfiyede bazı alacaklıların alacağına sadece sıra itibarıyla sona yerleştirilmesi (dar anlamda sırada sona yerleştirilme) yeterli değildir; ayrıca, bir de, bu alacakların, bilahare, borçlu şirketin aktifinin azalmasına neden olacak şekilde sona ermemesi de lazımdır, zira aksi takdirde sırada sona yerleştirmenin bir anlamı kalmaz. Onun için İsviçre öğretisinde İsvBK m. 725, f. 2 anlamında sırada sona yerleştirilmenin, en azından örtülü olarak bir borç ertelemesi¹² (bazı yazarlar bu etkiyi alacağın talep edilebilirliğinin ertelenmesi olarak adlandırmaktadır¹³) de içerdiğine işaret edilmektedir (geniş anlamda sırada sona yerleştirme). Öyle ki, bu erteleme süresi zarfında, sırada sona yerleştirilen alacak ve faizleri borçlu şirket tarafından ödenemez veya daha genel olarak itfa edilemez. Şu halde, sırada sona yerleştirme sözleşmesi iki unsurdan oluşmaktadır: dar anlamda sırada sona yerleştirme, yani alta sıralama; erteleme¹⁴.

Sırada sona yerleştirme, borca batıklık ortamında söz konusu olan bir araçtır. Genellikle bu yöntem, alacağın kesin olarak kaybedilmesi sonucunu doğuran ve ayrıca bazı vergisel sakıncaları bulunan, alacaktan vazgeçmeye tercih edilir. Alacağını sırada sona yerleştiren alacaklı, borçlusunun borca batıklığının geçici olduğuna veya bir süre sonra kendisini toparlayacağına ve borca batıklıktan çıkacağına inanmakta, bu nedenle daha sonra tam olarak ödeneceği ümidini muhafaza ettiği bir alacaktan temelli vazgeçmenin aşırılık olacağını düşünmektedir¹⁵. TTK m. 376, f. 3'ün sağladığı formül sayesinde alacaklı alacağını nihai olarak kaybetme riskini borçlu şirketin tasfiyeye girmesi ve diğer alacaklıların tam olarak tatmin edilememeleri ihtimaliyle sınırlamaktadır. Yöntem borçlu şirket bakımından da avantajlıdır, çünkü

¹² Ch. Jaques, “Subordination (postposition) et exécution”, L’expert-comptable suisse, 1999/octobre, s. 899; Françoise Bastons Bulletti, “La posposition de créance selon l’art.725 al.2 CO”, Revue fribourgeoise de jurisprudence, Numéro spécial, Fribourg 2002, s. 103 vd., özellikle s. 104.

¹³ François Vouilloz, “Perte de capital, surendettement, ouverture et ajournement de la faillite”, L’expert-comptable suisse, 2004/avril, s. 312 vd., özellikle s. 317; Jean Luc Chenaux/Loic Pfister, “Aspects juridiques de l’assainissement (cadre, outils et responsabilité)”, Aspects pratiques du droit de l’entreprise, CEDIDAC Volume 86, Lausanne 2010, s. 95 vd., özellikle s. 159.

¹⁴ Jaques, s. 899; Bastons Bulletti, s. 104; Chenaux/Pfister, s. 159; Atalay, s. 43.

¹⁵ Etraflı bilgi için bkz. Bastons Bulletti, s. 105.

böylece iflas ve iflasın ertelenmesi gibi radikal ve mali güçlük durumunu üçüncü kişilere karşı alenileştiren yöntemlere¹⁶ başvurulmayarak borca batıklığa rağmen borçlu şirketin faaliyetine devam etmesine imkan vermektedir.

Sırada sona yerleştirilme nitelik itibarıyla bir doğrudan iyileştirme önlemi değildir. Borçlu şirkete herhangi bir finansal katkı sağlamadığı gibi, borçlu şirket bünyesindeki yabancı fonların azalmasına da neden olmaz. Bu yöntemin borçlu şirketin borca batıklığını temelli ve nihai olarak ortadan kaldırması da söz konusu değildir. Ama, içerdiği ve sırada sona yerleştirilmeye konu olan alacağın ödenmesine belli şartlar dahilinde engel olan erteleme etkisi nedeniyle sıradan vazgeçme, borçlu şirketin diğer alacaklarını ödemesini kolaylaştırır ve ona bir iyileştirme planı ve stratejisi oluşturmak için ilave süre sağladığı gibi zaman içinde borçlarını karşılayan aktiflere kavuşma imkanını yaratır¹⁷. Bu açılarından bakıldığında, sırada sona yerleştirme usulünün borçlu şirketin iyileştirilmesini kolaylaştırıcı bir yanının bulunduğu söylenebilir.

Sırada sona yerleştirme, iki taraflı bir hukuki işlem ve dolayısıyla bir sözleşmedir¹⁸. Böyle olunca, iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanı ile oluşur¹⁹. Biraz aşağıda da açıklanacağı gibi, burada taraflar; borçlu şirket ile şirket alacaklısıdır.

TTK m. 376, f. 3, İsvBK m. 752, f. 2'yi takiben aksi yönde bir izlenim uyandırmaktaysa da, sırada sona yerleştirme, sırasından vazgeçen alacaklının

¹⁶ Mamafih bkz. aşağıda dipnot 80 civarı.

¹⁷ **Bahar**, s.487; **Chenau/Pfister**, s. 159. Ayrıca bkz. aşağıda dipnot 59 civarı.

¹⁸ **Bastons Bulletti**, s. 106; **Aydın**, s. 111 dipnot 19. Vaud Kanton Mahkemesine göre, sırada sona yerleştirilme, alacaktan şarta bağlı olarak vazgeçme sözleşmesi niteliğindedir; SAS 1982/54, s. 87 vd. İsviçre öğretisinde bazı yazarlar (örneğin **Vouilloz**, s. 317) da sırada sona yerleştirilmeyi, borçlu şirketin iflası taliki şartına bağlı olan ve şirketin diğer borçlarını ödemeye yeterli olan meblağı kapsayan bir borçtan vazgeçme (ibra) sözleşmesi olduğunu kabul etmektedirler. **Atalay**'a göre (s. 43) sıradan vazgeçme, şarta bağlı bir feragattir (ayrıca bkz. aşağıda dipnot 27).

¹⁹ Bkz. Fikret **Eren**, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 14. Baskı, Ankara 2012, s. 115 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, Tekinay Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 7. Baskı, İstanbul 1993, s. 38 vd.

tek taraflı beyanıyla oluşamaz²⁰. Çünkü, sırada sona yerleştirme yönteminin zorunlu olarak içerdiği erteleme, iki tarafın, sırada sona yerleştirilen alacağın bu erteleme süresince sona erdirilmemesi konusunda mutabık kalmalarını da gerektirir; böyle bir mutabakat yoksa, sırada sona yerleştirilmeden de söz edilemez, çünkü bu takdirde sırada sona yerleştirmenin bir anlamı ve cazibesi kalmaz.

Fakat, sırada sona yerleştirme sözleşmesinin tarafı olan borçlu şirket, kural olarak²¹, bu sözleşme ile bir edim yükümü altına girmez; onun için bazı yazarlar bu sözleşmeyi tek tarafa borç yükleyen (tek taraflı) bir sözleşme olarak kabul etmektedirler²². İsviçre’de, borçlu şirketin bir edim yükümü altına girmediği bu gibi durumlarda, alacaklının sırada sona yerleştirilme beyanı bir icap (öneri) olarak kabul edilip borçlu şirket tarafından uygun bir süre zarfında reddedilmediği takdirde sözleşmenin kurulmuş sayılmasının mümkün olabileceğine (TBK m. 3) işaret edilmektedir²³.

Sırada sona yerleştirme sözleşmesi İsviçre’de bir isimli sözleşme olarak nitelendirilmekte ve bu sözleşmeye kural olarak borç ilişkileri hakkındaki genel hükümlerin uygulanacağı belirtilmektedir²⁴.

Genellikle sırada sona yerleştirme sözleşmesinin, borçlu şirketin mevcut ve müstakbel alacaklılarının tamamı lehine akdedilmiş tam üçüncü kişi yararına sözleşme olduğu (TBK m. 129) kabul edilmektedir²⁵. İsviçre’de sırada sona yerleştirilme yönteminden asıl yararlananların borçlu şirketin,

²⁰ Aksi yönde bkz. **Jaques**, s. 899; **Kayar**, s. 654.

²¹ Ama sıradan vazgeçen lehine, yaptığı fedakarlığın karşılığı olarak bir menfaat (örneğin yüksek bir faiz oranı; **Bahar**, s. 491) kararlaştırılmış -fakat bu menfaatin yerine getirilmesi de ertelemeye tâbidir- veya şirket işlerinin gidişatı hakkında bilgi alma hakkı tanınmış olabilir.

²² **Chenaux/Pfister**, s. 157.

²³ **Bastons Bulletti**, s. 106. Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin yazılı olmasını arayan TTK m. 376, f. 3 karşısında, İsviçreli yazarların bu görüşünün Türk hukukunda ne ölçüde geçerli olduğu konusunda ciddi şekilde tereddüt duyulabilir.

²⁴ **Bastons Bulletti**, s. 106; **Chenaux/Pfister**, s. 157.

²⁵ **Jaques**, s. 900; **Chenaux/Pfister**, s. 157; **Atalay**, s. 43; **Kayar**, s. 654. Karş. **Jaques**, 900.

alacağı sırada sona yerleştirilen alacaklı dışındaki diğer bütün alacaklıları -yoksa, ortakları değil- olduğu özellikle vurgulanmaktadır²⁶.

Sırada sona yerleştirilme sözleşmesiyle, sıradan vazgeçme taahhüdünde bulunan şirket alacaklısı alacağından vazgeçmemektedir²⁷. Sırada sona yerleştirilen alacak mevcut kalmakta devam etmekte; bu alacak sadece borca batıklığın hesaplanmasında dikkate alınmamaktadır. Ama, borçlu şirketin kayıt ve hesaplarında yer alması gerektiği gibi, ortakların ve üçüncü kişilerin ayırt edebileceği şekilde, bilançoda, özel bir bölümde veya ek olarak yer almalıdır; İsviçreli hukukçular, borçlu şirketin hesaplarında ve bilançosunda, sırada sona yerleştirme sözleşmesinin şartları hakkında bilgi verilmesinin de uygun olacağını belirtmektedirler²⁸.

Kanunda sırada sona yerleştirme sözleşmesinin ilan edilmesini öngören bir hüküm bulunmamaktadır.

İsviçreli yazarlara göre, sözleşme denetim organının incelemesine sunulmalıdır; yalnız, denetim organının sözleşmeye muvafakat etmesi veya yerindeliğini tartışması mümkün değildir, çünkü bu sözleşmenin akdedilmesi tamamen yönetime ait bir iştir ve dolayısıyla sadece yöneticileri ilgilendirir²⁹. TTK m. 376, f. 3'ün 6335 sayılı Kanundan önceki hali denetçilerin sırada sona yerleştirme sözleşmeleri hakkında bilgi sahibi olmalarına ve

²⁶ **Vouilloz**, s. 316; **Bahar**, s. 486; **Chenaux/Pfister**, s. 160. Mafatih bkz. aşağıda dipnot 31 civarı.

²⁷ Karş. **Atalay**, s. 43. Alacaktan tek taraflı feragat ile alacaktan vazgeçme (ibra sözleşmesi) arasındaki fark için bkz. **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, s. 986; Ahmet **Kılıçoğlu**, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, 14. Bası, Ankara 2011, s. 812. Ayrıca bkz. Mustafa **Aksu**, “*Türk Borçlar Kanununun Getirdiği Yeniliklerden İbra*”, Journal of Yaşar University, 2003/8 (Özel Sayı-Armağan), s. 97 vd., özellikle s. 106-107: “...alacaklı alacağından tek taraflı olarak feragat edebilir, ama bu alacağı sona erdirmez... borçlar hukukundan kaynaklanan alacaklardan tek taraflı olarak feragat ederek alacağı ve böylece borcu sona erdirmek kural olarak mümkün değildir. Şu halde gerçekte feragat olarak nitelendirilebilecek durumlar genellikle bir sözleşme niteliğindedirler.”. Karş. Leyla **Akyol Aslan**, Medeni Usul Hukukunda Davadan Feragat, Ankara 2011, s. 98 vd.

²⁸ **Bastons Bulletti**, s. 113-114; **Chaudet/Cherpillod/Landrove**, Droit suisse des affaires, 3.édition, Bâle 2010, s. 140 no. 675; **Vouilloz**, s. 317.

²⁹ **Bastons Bulletti**, s. 114.

önerilerde bulunmalarına elverişli bir hukuki ortam sağlamakta iken, 6335 sayılı Kanunla yapılan değişiklik bu imkanı ortadan kaldırmış gibi görünmektedir. Fakat, yine de, denetçilerin sırada sona yerleştirme sözleşmeleri hakkında TTK m. 401 uyarınca bilgi sahibi olmayı talep edebilmeleri ve konuya ilişkin görüşlerini denetim raporu ile görüş yazısında açıklayabilmeleri mümkün olmalıdır.

Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin içerdiği erteleme, sözleşmenin akdedilmesiyle yürürlüğe girer ve bozucu bir şarta tâbi olarak devam ederek, borca batıklığın ortadan kalkması veya tasfiye ile sona erer. Dar anlamda sırada sona yerleştirme ise hükümlerini, tasfiyenin başlaması ve sırada sona çekilme yapılmamış olsaydı diğer alacaklıların alacaklarının tamamen tahsil edilememesi şeklinde özetlenebilecek iki taliki şarta bağlı olarak gösterir³⁰. Bir krediyi temin etmeye yönelik sırada sona yerleştirmelerden farklı olarak TTK m. 376, f. 3’de düzenlenen sırada sona yerleştirilme belirli bazı alacaklılar, örneğin belirli bir finans kuruluşu lehine değil³¹, borçlu şirketin bütün alacaklıları yararına yapılmakta ve genellikle sırada sona yerleştirilen alacağın doğumundan sonra vuku bularak mevcut bir borç ilişkisini değiştirmektedir. Sırada sona yerleştirme sözleşmesi “*subordinated loans*” (“*subordinated debts*”) olarak adlandırılan kredi türünden de farklıdır, çünkü sermaye oluşturulmasını sağlamaya değil, şirketin iflasını ve alacaklıların zarara uğramalarını önlemeye yöneliktir.³²

Sıradan vazgeçme sözleşmesine rağmen alacaklı, sırada sona yerleştirilen alacağını tahsil etmek için borçlu şirket aleyhine icra takibi yaparsa, borçlu şirket ödeme emrine itiraz etmelidir³³.

³⁰ **Bastons Bulletti**, s. 104.

³¹ Mamafih, **Jaques**’a göre (s. 899), sırada sona yerleştirme sadece belli sayıda alacaklı, örneğin kredi kullandıran banka lehine geçerli olmak üzere de tesis edilebilir; bu takdirde yöntem bir teminat aracı olarak kullanılmış olmaktadır. Ayrıca bkz. **Bahar**, s. 490.

³² **Bastons Bulletti**, s. 105. Ayrıca bkz. **Bahar**, s. 490.

³³ **Jaques**, s. 900 ve 901. Yazara göre, İsvİİK m. 81’de (İİK m. 68) öngörülen nitelikte bir senede bağlanmışsa, icra mahkemesi hakimi ödeme emrine itirazda ileri sürülmemiş bir sıradan vazgeçmeyi re’sen dikkate almalıdır. Bu mantıktan hareket edilirse, aynı ihtimalde itirazın iptali davası açıldığı takdirde de hakim, dosyaya usulüne uygun olarak girmiş olan delillerden somut olayda sırada sona yerleştirme yapıldığını anlarsa, bu

2. Taraflar

Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin tarafları, alacağını sıra itibarıyla geriye çeken alacaklı ile borçlu şirkettir. Borçlu şirketin genel kurulu veya diğer alacaklılar sözleşmeye taraf olmadıkları gibi sözleşmeyi onaylamaları da gerekmez³⁴; ama sırada sona yerleştirmenin mutlaka borçlu şirketin bir yönetim kurulu kararına konu olması lazımdır³⁵. Sözleşmeyi kural olarak borçlu şirketi temsilen yönetim kurulu veya yetkilendirdiği üye ya da murahhas imzalar³⁶.

Sıradan vazgeçmeyi kabul eden alacaklının mutlaka İİK m. 206 anlamında imtiyazsız alacaklı olması gerekmez. İİK m. 206 çerçevesinde ilk üç sırada yer alan alacaklılar, örneğin işçiler, çalıştıkları şirketin iflas etmesi menfaatlerine aykırı olduğu için, borçlu şirket ile alacaklarını sırada sona yerleştirme sözleşmesi yapabilmelidirler³⁷.

Sırada sona yerleştirilme, özellikle tarafların aynı gerçek kişi tarafından temsil edilmelerinin hiç de az olmadığı şirketler gruplarında, çifte temsil ve kendi kendisiyle sözleşmeye ilişkin bazı hukuki sorunlar yaratmaktadır³⁸. İsviçre öğretisinde bir görüş, sırada sona yerleştirmenin alacaklıya mutlaka zarar veren bir işlem olmadığını ve bu nedenle de özel bir izin veya yetki verilmesine gerek bulunmadığını savunmaktadır; bu görüşte olan yazarlara göre, hatta, şirketler gruplarında grup şirketlerinin yönetim organlarına zımnen çifte temsil yetkisi verilmiş olduğu kabul edilmelidir³⁹. Yalnız, İsviçre

durumu kendiliğinden göz önüne alınmalıdır. İsmail **Kayar** (s. 654, dipnot 17) ise bu ihtimalde borçlu şirketin şikayet yoluna gitmesi gerektiğini görüşündedir.

³⁴ **Chenaux/Pfister**, s. 158.

³⁵ **Vouilloz**, s. 317. **Chenaux/Pfister**'e göre ise (s. 158) bir veya birkaç yönetim kurulu üyesi ya da İsvBK m. 716b (TTK m. 367) uyarınca murahhaslar dahi sırada sona yerleştirme bakımından borçlu şirketi ilzam edebilirler.

³⁶ İsviçre'de borçlu şirket sırada sona yerleştirmeyi mahkemeye bildirmek zorunda olmadığından yönetim kurulunun sırada sona yerleştirmenin şekli ve maddi şartları bakımından son derece hassas davranması gerektiğine; aksi takdirde, geçerli bir neden olmaksızın borca batıklık bildirimini mahkeme nezdinde zamanında yapmadığı için sorumluluk davasına muhatap olacağına işaret edilmektedir (**Chenaux/Pfister**, s. 157).

³⁷ **Atalay**, s. 43-44.

³⁸ Etraflı bilgi ve tartışmalar için bkz. **Bastons Bulletti**, s. 106 vd.

³⁹ **Chenaux/Pfister**, s. 158-159 ve dipnot 557.

Federal Mahkemesi bu görüşe katılmamış ve bir gerçek kişinin hem borçlu şirketin hem de alacaklı şirketin yönetim kurulu üyesi sıfatıyla imzaladığı sırada sona yerleştirilme sözleşmesini hükümsüz addetmiştir⁴⁰; ama İsviçre Federal Mahkemesine göre, çifte temsil yetkisini haiz temsilci şirketin tek ortağı ise, menfaat çatışması bu durumda söz konusu olamayacağı için, özel bir izin veya muvafakata gerek bulunmamaktadır⁴¹.

3. Şekil

İsviçre hukukunda sırada sona yerleştirme sözleşmesinin şekli konusu çok tartışmalıdır⁴². Bazı yazarlar İsvBK m. 11'e (TBK m. 12) dayanarak sözleşmenin bir şekle tabi olmadığını savunmaktadırlar. Diğer bazı yazarlar ise sırada sona yerleştirme sözleşmesinin, kural olarak bir şekle tabi olmakla beraber, değişiklik yaptığı temel ilişki bir şekle tabi ise, aynı şekle uygun olarak yapılmasının zorunlu olduğunu (İsvBK m. 12; TBK m. 13) ileri sürmektedirler. Diğer bazı yazarlar hem sözleşmenin borçlu şirket için büyük önem arz etmesi, hem denetçinin denetleme görevini yerine getirebilmesi ve hem de hesaplarda açıklık ilkesinin gerçekleştirilmesi için yazılı şekle uyulmasının gerekli olduğu düşüncesindedirler.

Türk hukukunda bu tartışmalara girmeye gerek yoktur, çünkü İsvBK m. 725, f. 3'ün aksine TTK m. 376, f. 3, açıkça, sırada sona yerleştirme sözleşmesinin yazılı şekilde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Buradaki yazılı şekil bir geçerlilik şartıdır.

4. Meblağ

Sırada sona yerleştirme sözleşmesi muhasebe yönünden borçlu şirketin borca batıklığını izale etmelidir; yani "*şirketin açığını karşılayacak ve borca batık durumunu ortadan kaldıracak tutardaki*" alacakların alacaklıları, alacaklarının sırasının diğer tüm alacaklıların alacaklarının sırasından sonraya alınmasını kabul etmiş olmalıdır.

⁴⁰ JdT 2007 I.245.

⁴¹ JdT 2001 I.131.

⁴² Tartışmalar hakkında bkz. **Bastons Bulletti**, s. 109; **Chenau/Pfister**, s. 158.

Ama TTK m. 376, f. 3, “*şirketin...borca batık durumu*”ndan bahsederken, işletmenin devamlılığı esasına göre hazırlanan bilançodaki borca batıklığın mı, yoksa muhtemel satış fiyatları üzerinden düzenlenen bilançodaki borca batıklığın mı kastedildiği konusunda bir açıklık içermemektedir⁴³. Konu İsviçre’de de büyük tartışmalara neden olmuştur⁴⁴. Bazı yazarlar, şirket faaliyetine devam edeceği için ilk amacın onun iyileştirilmesi olduğuna işaret ederek, sırada sona yerleştirilmeye, işletmenin devamlılığı esasına göre hazırlanan bilançoda beliren borca batıklığın karşılanması gerektiğini ileri sürmektedirler⁴⁵. Yalnız, aynı yazarlara göre, bu görüşün kabul edilebilmesi için borçlu şirketin iyileşmesinin mümkün görünmesi lazımdır ki, bu da bazı değerlendirme güçlükleri ortaya çıkarabileceği gibi, yöneticilerin fazla iyimser davranarak iflası istemek için gereğinden fazla beklemelelerine ve diğer alacaklıların zarara uğramalarına neden olabilecektir. Diğer bazı yazarlar, borca batıklıklardan hangisi daha az ise onun karşılanmasının yeterli olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, başka bazı yazarlar, ihtiyatlı davranma adına, en yüksek borca batıklık tutarının esas alınması gerektiği görüşündedirler. İsviçre öğretisinde savunulan bir diğer görüş ise, karşılanması gereken borca batıklığın muhtemel satış fiyatları üzerinden düzenlenen bilançodaki borca batıklık tutarı olduğu yönündedir. Zira, bu görüşe göre, sırada sona yerleştirilme, ancak, diğer alacakları güvence altına almak zorunda olduğu tasfiye (paraya çevirme) sürecinde etki göstermeye başlayacaktır.

Öte yandan, borçlu şirket faaliyetine devam ettiği ve bu nedenle borca batıklık değişebileceği için, sırada sona yerleştirme sözleşmesine konu olan

⁴³ Alihan Aydın’a göre (s. 110) yönetim kurulu önce işletmenin devamlılığı esasına göre bir bilanço çıkartmalı, şayet bu bilançoda şirketin borca batık olduğu görülürse bu kez aktiflerin muhtemel satış fiyatları üzerinden bir bilanço hazırlamalı ve bu bilançodan da şirketin borca batık olduğu anlaşılırsa, artık, şirketin borca batık olduğu kabul edilmelidir. Fakat, bu takdirde, sırada sona yerleştirmenin hangi borca batıklık rakamına göre yapılacağı sorusu cevapsız kalmaktadır.

⁴⁴ Tartışmalar hakkında bkz. **Bastons Bulletti**, s. 110 vd.; **Peter/Cavadini**, s. 1147; **Chenau/Pfister**, s. 161-162.

⁴⁵ İsviçre’de Anonim Şirket Hukuku Tadil Projesi de, işletmenin devamlılığı esasına göre hazırlanan ara bilançoda beliren borca batıklık tutarının esas alınması gerektiğini kabul etmiştir. Bkz. Message P-CO, FF 2008, s. 1407 vd., özellikle s. 1509 vd.

meblağın sadece sözleşmenin akdedildiği tarihteki borca batıklığı değil, ilerideki hesap döneminin muhtemel zararını ve önerilen iyileştirmeye bağlı öngörülebilir masraf ve taahhütleri de kapsamı uygun olur⁴⁶. Fakat böyle bir güvenlik marjının taraflarca sırada sona yerleştirme akdedilirken düşünülüp kararlaştırılması gerekir; aksi takdirde, sırada sona yerleştirilen alacaklı, borca batıklık ortadan kalktıktan sonra, kendisine ödeme yapılması için, bir de, başlangıçta kararlaştırılmamış bir güvenlik marjının karşılanması amacıyla bekletilememelidir; kaldı ki, Kanunda buna imkan veren bir hüküm de bulunmamaktadır⁴⁷. Bu çerçevede İsviçre’de güvenlik marjı olarak çeşitli öneriler yapılmıştır. Fakat, hemen belirtelim ki, sırada sona yerleştirme sözleşmesi akdedilirken böyle bir güvenlik marjı tesis edilmesinin düşünülmesi yönetim kurulunun özen borcundan kaynaklanan bir tedbir olup, buna uyulmaması sözleşme akdedildikten sonra borca batıklığın artması halinde iflas talebinde bulunma mecburiyetinin süratle yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktan başka bir hukuki sonuç doğurmaz, özellikle sırada sona yerleştirme sözleşmesinin hükümsüz olmasına yol açmaz⁴⁸.

Ortaya çıkan bir diğer soru da, borçlu şirkette iyileşme gerçekleştikçe sıra itibarıyla sona yerleştirilen alacağın iyileşme oranı ölçüsünde, kısmen, sıradan vazgeçme sözleşmesinin kapsamı dışına çıkarılmasına (ve dolayısıyla kapsam dışına çıkan meblağın alacaklıya ödenmesine) imkan veren, zaman içinde azalan tutarda bir sırada sona yerleştirmenin mümkün olup olmadığıdır. Bu bağlamda, borca batıklığın azalmasının borçlu şirketin tamamen iyileştiği anlamına gelmediği dikkate alınır, böyle bir yöntemin borçlu şirketi iyileşme için halbuki daha ihtiyacı olan imkanlardan yoksun kılmak anlamına geldiğine ve ayrıca ilk önce bir iyileşme gösteren borca batıklık durumunun daha sonra tekrar kötüleşmesi halinde karmaşık ve içinden çıkılmaz güçlükler yol açacağına işaret edilerek tereddütle karşılanması gerektiği ifade edilmektedir⁴⁹. Böyle olmakla birlikte, borçlu şirketin aktifleri onun sırada sona yerleştirme yapılmamış bütün borçlarını ödemeye yetiyorsa bu yöntemle cevaz verilebilir; ama, sırada sona yerleştirme yöntemi-

⁴⁶ **Bastons Bulletti**, s. 111.

⁴⁷ **Bahar**, s. 488.

⁴⁸ **Peter/Cavadini**, s. 1147; **Bahar**, s. 488-489; **Chenaux/Pfister**, s. 162.

⁴⁹ **Bastons Bulletti**, s. 111.

mine başvururken taraflar, açıkça, böyle bir imkanı tamamen kaldırmış veya sınırlamış da olabilirler⁵⁰.

Sözleşme hukukunun ilkelerine uygun olarak, sırada sona yerleştirme meblağının belirlenebilir olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, A'nın B anonim şirketinden olan alacağının diğer alacaklıların tam olarak tatmin edilmesi için gerekli olan tutarda sıra itibarıyla alta yerleştirildiğine ilişkin bir formül, hem zaman yönünden erteleme içerdiğinden ve hem de borca batıklığı devamlı şekilde kapsadığından, rakamla ifade edilmiş bir meblağ içermemekle birlikte yeterli olarak kabul edilebilir⁵¹.

Borca batıklık miktarı borçlu şirketin faaliyeti sırasında zaman içinde değişebileceğinden ve özellikle artabileceğinden, alacağın sıra itibarıyla sona yerleştiren alacaklının ileride borçlu şirkete karşı doğacak başka alacaklarının da, bu alacaklar doğdukça sırada sona yerleştirme sözleşmesine konu olacağının kararlaştırılması mümkün olmalıdır⁵².

5. Süre

Bir kere akdedildikten sonra, borca batıklık devam ettiği sürece, (dar anlamda) sırada sona yerleştirilme geri alınamaz ve zaman itibarıyla sınırlanamaz. Yukarıda da belirtildiği gibi, genellikle sırada sona yerleştirme sözleşmesinin, tam üçüncü kişi yararına sözleşme olduğu (TBK m. 129) kabul edilmektedir⁵³. Böyle olunca, sözleşme, borçlu şirketin diğer alacaklılarına, tasfiyede, sıra itibarıyla alacağın sona çekmeyi kabul eden alacaklının bu edimini ifa etmesini talep etme hakkını verir. Sözleşmenin taraflarının sırada sona yerleştirme sözleşmesini karşılıklı mutabakat ile sona erdirmeleri, diğer alacaklılara karşı hiçbir hüküm ifade etmez (aynı sonuca İsvBK m. 725, f. 2/ TTK m. 376, f. 2'nin anlam ve amacından hareketle de varılabilir⁵⁴).

Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin taraflarının sırada sona yerleştirmenin gerekli kıldığı erteleme etkisine bir zaman sınırı koymayı kararlaştır-

⁵⁰ **Chenaux/Pfister**, s. 163.

⁵¹ **Bastons Bulletti**, s. 111-112; **Chenaux/Pfister**, s. 161.

⁵² Bu anlamda: **Bastons Bulletti**, s. 112.

⁵³ Bkz. yukarıda dipnot 25 civarı.

⁵⁴ **Bastons Bulletti**, s. 112.

malarının, yani (geniş anlamda) sırada sona yerleştirmeyi zaman itibarıyla sınırlamalarının mümkün olup olmadığı sorusu ise tartışmalara yol açmıştır⁵⁵. Bazı yazarlar, dar anlamda ve geniş anlamda sırada sona yerleştirme arasında bir ayırım yapmadan, sırada sona yerleştirmenin etkisinin borçlu şirketin borca batıklığı devam ettiği sürece devam ettiğini ve zaman itibarıyla sınırlanmasının kesinlikle mümkün olmadığını; bunun aksine davranışın sadece zaman sınırlamasının değil, sırada sona yerleştirmenin de bir bütün olarak geçersiz sayılmasına yol açacağını ileri sürmektedirler. Diğer bazı yazarlara göre ise, dar anlamda sırada sona yerleştirmenin muhtemel bir zaman sınırlamasından etkilenmesi, diğer bir deyişle dar anlamda sırada sona yerleştirmeye bir zaman sınırı konulması mümkün değilse de, geniş anlamda sırada sona yerleştirmenin içerdiği erteleme etkisini sınırlamak amacıyla borca batıklığın ortadan kaldırılmasına imkan verecek kadar uzun olan bir azami süre kararlaştırılabilir. Bu yazarlara göre, sırada sona yerleştirmenin içerdiği erteleme etkisinin zaman itibarıyla sınırlanabilmesine engel olmak, dar anlamda sırada sona yerleştirilme zaman itibarıyla sınırlanamayacağına göre, alacaklıların korunması için gerekli değildir. Ayrıca, sırada sona yerleştirmenin erteleme etkisinin zaman itibarıyla sınırlanabilmesine izin verilirse, sıra itibarıyla sona yerleştirilmeyi kabul eden alacaklı, alacağını süresiz olarak dondurmuş olmaz ve borçlu şirket de durumunu makul bir süre içinde ayağa kaldırmaya mecbur kalır. Süre dolduğunda borçlu şirket hâlâ borca batıkta, o zaman, sırada sona çekilen alacaklıyı veya diğer bir alacaklıyı yeni bir sırada sona yerleştirilme sözleşmesi yapmaya ikna edemezse, mahkemeye bildirimde bulunarak iflasını istemelidir; ama, bu takdirde, iflasın tasfiyesinde, sırada sona yerleştirilme sözleşmesini yapan alacaklı, sıra itibarıyla diğer alacaklıların arkasında yer alacaktır (dar anlamda sırada sona yerleştirilme).

6. Alacağı Sırada Sona Yerleştirilen Alacaklının Finansal Durumu

Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin TTK tarafından borca batıklığa bağlanan sonuçları etkisiz kılabilmesi için, alacağını sırada sona yerleştiren alacaklının finansal olarak bu sözleşmeyi kaldırabilecek güçte olması

⁵⁵ Etraflı bilgi için bkz. **Bastons Bulletti**, s. 112-113; **Chaudet/Cherpillod/Landrove**, s. 140, no. 674; **Chenaux/Pfister**, s. 164.

gerekir. Diğer bir deyişle, bu alacaklı, borçlu şirketin tasfiyesinde alacağının tamamını, bizzat kendisi iflas etmeden gözden çıkarabilecek finansal yeterlikte olmalıdır. Aksi takdirde, bizzat onun alacaklıları İİK m. 278 veya m. 280 uyarınca iptal davası açarak sırada sona yerleştirilen alacağın ödenmesini sağlayabilirler⁵⁶ ve bu şekilde ileride iptal edilebilecek olan bir sırada sona yerleştirmenin kendisinden beklenen yararı sağlayarak borçlu şirketin borca batıklığını izale etmesi mümkün addedilemez⁵⁷. Ayrıca, özellikle alacağı sırada sona yerleştirilen alacaklı bir sermaye şirketi ise, onun, sırada sona yerleştirilme yöntemini yanlış ve usulsüz olarak uygulamak suretiyle borçlu şirketin iflasının açılmasının ötelenmesine neden olan ve böylece sermaye riskine uygun ve ihtiyatlı davranmayan yönetim kurulu üyelerinin hukuki sorumluluğu da gündeme gelebilir⁵⁸.

7. Sırada Sona Yerleştirmenin Hukuki Sonuçları

Daha önce de belirtildiği gibi, sırada sona yerleştirilen alacak varlığını muhafaza ettiğine ve borçlu şirketin borca batıklığı “örtülmele” birlikte devam ettiğine göre, alacağın sırada sona yerleştirilmesi bir iyileştirme tedbiri değildir. Ama, yöntemin, içerdiği erteleme etkisi nedeniyle, yöneticilere iyileştirme tedbirleri almak için zaman kazandırdığı ve dolayısıyla iyileştirilmeyi kolaylaştırdığı da açıktır. Borca batıklık çok geçici bir durum olarak ortaya çıkıyor ve borçlu şirketin faaliyetine devam etmesiyle kendi kendine ortadan kalkacak bir nitelik arz ediyorsa, iyileştirme tedbirlerine gerek bulunmamaktadır ve bu gibi durumlarda sırada sona yerleştirilme, borçlu şirkete, faaliyetine devam etmek suretiyle borca batıklığı bertaraf etmek için gerekli basit bir “köprü” sağlamaktan ibaret bir yöntem olarak telakki edilecektir⁵⁹.

Sırada sona yerleştirme, borca batık bir şirketin faaliyetine devam edemeyerek tasfiye edilmesi gerektiği ilkesine önemli bir istisnadır. Ama bu istisna, iyileştirmeyi kolaylaştırabileceğinden, haklı bir temele dayanmaktadır. Şu halde, iyileştirme mümkün değilse, borçlu şirketin iflası talep

⁵⁶ Bastons Bolletti, s. 113; Peter/Cavadini, s. 1147; Chenaux/Pfister, s. 163.

⁵⁷ Vouilloz, s. 316; Chaudet/Cherpillod/Landrove, s. 140, no. 674.

⁵⁸ Chenaux/Pfister, s. 163.

⁵⁹ Bastons Bulletti, s. 114-115, dipnot 58.

etmesi lazımdır. Diğer bir deyişle, iyileştirme hiçbir şekilde mümkün görülüyorsa, meblağ itibarıyla borca batıklığı izale etmek için yeterli olan bir sırada sona yerleştirme dahi borçlu şirketin yöneticilerini hakim nezdinde iflas talebinde bulunmaktan muaf kılamaz; aksi takdirde alacaklılar, borca batık şirketi tamamen suni olarak ayakta tutmak için sırada sona yerleştirme yöntemine başvuran ve zamanında iflas talep etmeyen yöneticiler aleyhine maruz kaldıkları zararın tazmini için dava açabilirler⁶⁰.

Bu sorunla ilgili olarak belirtmek gerekir ki, borçlu şirketin iyileştirilmesi mümkün olmamakla birlikte yine de sırada sona yerleştirme sözleşmesi yapılmışsa, bu sözleşme geçersiz değildir. Yalnız, bazı yazarlara göre, sırada sona yerleştirme sözleşmesi yaşaması artık mümkün olmayan bir şirketi suni olarak ayakta tutmaktan başka bir amaç gütmüyorsa, alacaklı sözleşmeyi akdetmeye razı olsa bile, hakkın suistimalinden ve dolayısıyla sözleşmenin hükümsüzlüğünden söz edilmelidir⁶¹. Görüleceği üzere, bu yazarlar iyileştirilmeyi sırada sona yerleştirmenin geçerlilik şartı olarak mütalaa etmektedirler. Diğer bir deyişle, bu yazarlara göre, alacaklının sırada sona yerleştirilme yükümlülüğünün karşısında borçlu şirketin iyileşme taahhüdü bulunmaktadır. Alacağını sıra itibarıyla sona yerleştirmeyi kabul eden alacaklının, borçlu şirketin iyileşme yükümlülüğünü yerine getirmesini isteme hakkına sahip olduğunu kabul etmeyen yazarlar da vardır. Bu yazarlara göre, borçlu şirketin iyileştirilmesi, genellikle, sırada sona yerleştirmenin arka plandaki gerekçesi ise de, buna ilişkin sözleşmenin bir unsuru değildir; borçlu şirket iyileştirmeyi sağlayamadığı takdirde, sırada sona yerleştirilmeyi kabul eden alacaklı, olsa olsa, bu nedenle uğradığı zararın tazmini için borçlu şirketin yöneticilerine karşı sorumluluk davası açabilir⁶².

Sırada sona yerleştirme sözleşmesinin içerdiği erteleme unsuru hükümlerini sırada sözleşmenin akdedilmesinden itibaren göstermeye başlar. Eğer sırada sona yerleştirme, ihtiyaten, borca batıklığın başlamasından önce tesis edilmişse, hükümlerini gerçekleştirmesi borca batıklığın meydana gelmesi şartına bağlıdır⁶³.

⁶⁰ **Chenau/Pfister**, s. 160.

⁶¹ **Bastons Bulletti**, s. 115.

⁶² **Bastons Bulletti**, s. 115.

⁶³ **Chenau/Pfister**, s. 161.

Borca batıklık devam ettiği sürece, her iki taraf da alacağı, ödeme, takas, yenileme gibi işlemlerle sona erdiremez⁶⁴. Taraflar, sırada sona yerleştirilen alacağı borçlu şirketin aktifleriyle teminatlandıramazlar ve alacak daha önce teminat altına alınmışsa, sözleşmede açıkça belirtilmemiş olsa dahi alacaklının bu teminattan vazgeçtiği kabul edilir⁶⁵. Ayrıca, sırada sona yerleştirilen alacak rehnedilemez veya başka şekilde takyit edilemez. Buna mukabil, alacağın temliki (devri) mümkündür, ama borçlu şirket, alacağı devralana karşı, alacağı sırada sona yerleştirilen alacaklıya karşı sahip olduğu erteleme savunmasını ileri sürebilir (TBK m. 188, f. 1); aksi takdirde sırada sona yerleştirme yöntemi kolaylıkla dolanılmış olur⁶⁶. Eğer sırada sona yerleştirilen alacak erteleme süresi içinde ödenirse, borçlu şirketin diğer alacaklıları iptal davası açarak ödemenin geri alınmasını sağlayabilirler⁶⁷.

Borca batıklık, sırada sona yerleştirmeye konu olan meblağı aşar veya iyileştirme mümkün olmaktan çıkarsa, yönetim kurulunun borçlu şirketin iflasına karar verilmesi için mahkemeye müracaat etme zorunluluğu tekrar doğar⁶⁸.

Sırada sona yerleştirmenin erteleme etkisi, şirketin tasfiyesi⁶⁹ sonuçlanınca veya -hukuken mümkün olduğu kabul edilirse⁷⁰- sözleşmeyle kararlaştırılan sürenin sonunda ya da sırada sona yerleştirmenin teminat altına aldığı borca batıklığın ortadan kalkmasıyla sona erer⁷¹. Bu son ihtimalde, dar anlamda sıraya yerleştirme de, hükümlerini hiç doğurmadan son bulacak ve sırada sona yerleştirilen alacaklı alacağının tamamını talep edebilir hale gelecektir. Yalnız borca batıklığın ne zaman sona ermiş sayılacağı hususu çok tartışmalıdır⁷². Bu açıdan bakıldığında, genellikle, sırada sona yerleş-

⁶⁴ **Jaques**, s. 900; **Bastons Bulletti**, s. 115; **Chenau/Pfister**, s. 162.

⁶⁵ **Bastons Bulletti**, s. 115. **Chenau/Pfister**'e (s. 163) göre, mevcut teminat sadece askıya alınır.

⁶⁶ **Chenau/Pfister**, s. 163.

⁶⁷ **Jaques**, s. 904-905; **Bastons Bulletti**, s. 116.

⁶⁸ **Bastons Bulletti**, s. 115; **Chenau/Pfister**, s. 160.

⁶⁹ Tasfiyenin tatili sırada sona yerleştirmenin son bulmasına neden olmaz; **Jaques**, s. 903.

⁷⁰ Bkz. yukarıda dipnot 55 civarı.

⁷¹ **Bastons Bulletti**, s. 116.

⁷² Konu hakkında etraflı bilgi için bkz. **Bastons Bulletti**, s. 116.

tirilen alacak tutarı kadar yeni özkaynakların (veya sermaye benzeri fonların) borçlu şirkete girmiş olmasının veya (İsvBK m. 725, f. 1/TTK m. 376, f. 1 anlamında) özkaynak yetersizliğinin ortadan kalkmasının gerekli olduğu kabul edilmektedir⁷³. Bu görüşte olan yazarlar, aksi takdirde, borca batıklık ve dolayısıyla iflas tehlikesi bertaraf edilmiş (uzaklaştırılmış) olmakla birlikte, iyileştirmenin daha tamamlanmamış olduğuna ve sırada sona yerleştirilen alacağın derhal ödenmesiyle tehlikeye girebileceğine işaret etmektedirler. Sadece borca batıklığın bertaraf edilmiş olmasının yeterli olduğunu kabul edersek, bir de, bu borca batıklığın tamamen ve sürekli olarak ortadan kalkmış olması gerekir ki, bu da, sırada sona yerleştirilen alacağın da hesaba katılması unutulmadan, işletmenin devamlılığı esasına göre hazırlanan bilanço veya bu bilanço ile birlikte muhtemel satış fiyatları üzerinden düzenlenen bilanço ya da en elverişsiz olan bilanço dikkate alınarak değerlendirilmelidir⁷⁴. İsviçre’de denetim organının bir raporla borca batıklığın son bulduğunu tasdik etmesinin ve hatta sırada sona yerleştirmenin bittiğini beyan etmesinin gerekli olduğu da ifade edilmektedir. Böylece sırada sona yerleştirme, sıra itibarıyla geriye çekilmeye ilişkin hükümlerini hiç doğurmadan, daha erteleme safhasında son bulacaktır.

8. Sırada Sona Yerleştirmenin Zamanı ve Denetlenmesi

TTK m. 376, f. 3’ün yanıltıcı ifadesine rağmen, sırada sona yerleştirme sözleşmesi borca batıklık nedeniyle asliye ticaret mahkemesi nezdinde iflas talebinde bulunulduktan sonra yapılabileceği gibi, borca batıklık nedeniyle iflas talebinde bulunulmadan önce de yapılabilir⁷⁵.

Yalnız, alacakları toplamı borca batıklığı karşılamaya yetecek olan alacaklıların sırada sona yerleştirilme sözleşmelerini borca batıklık nedeniyle iflas talebinde bulunmadan önce akdetmiş olmaları, borçlu şirketin asliye ticaret mahkemesi nezdinde borca batıklık bildiriminde bulunmaktan muaf olması için yeterli değildir; buna ilave olarak, ayrıca, bu sözleşmelerin mahkemeye sunulması bunların mahkeme tarafından atanan bilirkişilerce

⁷³ Bastons Bulletti, s. 116.

⁷⁴ Bastons Bulletti, s. 116; Bahar, s. 487-488.

⁷⁵ Etraflı bilgi için bkz. Kayar, s. 654-655; Aydın, s. 112-113.

yerindelik, gerçeklik ve geçerlilik yönünden incelenip değerlendirilmesi ve doğrulanması da gerekir. Şu halde sırada sona yerleştirme yöntemi mahkemeye başvurmayı engelleyen bir usul olmayıp sadece iflası engellemeye yöneliktir⁷⁶; oysa İsviçre’de bu yöntem borçlu şirketin yönetim kurulunu borca batıklığı mahkemeye bildirmekten muaf kıldığı gibi, sırada sona yerleştirme sözleşmesinin mahkemece değerlendirilmesini de gerektirmemektedir⁷⁷. TTK m. 376, f. 3 dikkatlice incelendiğinde, borçlu şirketin borca batıklık bildirimini yapıp sıradan vazgeçme sözleşmelerinin değerlendirilmesini mahkemedan isterken ayrıca iflasını da talep etmeyeceği sonucuna varılmaktadır⁷⁸. Borçlu şirketin borca batıklık bildirimini ve sırada sona yerleştirme sözleşmelerinin değerlendirilmesi talebi, iflas davasının açılacağı mahkemeye yapılacaktır ve bu bildirim ve talep karşısında asliye ticaret mahkemesi önce borca batıklığın mevcut olup olmadığını inceleyecektir. Çünkü, talep sahibi şirket borca batık durumda değilse, sırada sona yerleştirme sözleşmelerinin incelenip değerlendirilmesine de gerek kalmayacaktır⁷⁹. Borçlu şirket gerçekten borca batık ise, bu takdirde sırada sona yerleştirme sözleşmesi “yerindelik, gerçeklik ve geçerlilik” yönünden mahkemece bilirkişi incelemesine tabi tutulacaktır. Borçlu şirketin mali durumunun alenileşmesi sonucunu doğuran ve bu nedenle bazı yazarlarca sakıncalı görülen⁸⁰ böyle bir inceleme, daha önce de belirtildiği üzere, kaynak Kanunda öngörülmemiştir. Bu tutumuyla Türk kanun koyucusu, borçlu şirket ile alacaklılar arasında muvazaalı, gerçekte var olmayan alacakları konu alan sıradan vazgeçme sözleşmelerinin akdedilmesinin her an için mümkün olduğu yolunda bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Asliye ticaret mahkemesi sözleşmelerin bu yönlerden incelenip değerlendirilmesini bilirkişilere yaptıracaktır. Bilirkişiler, sırada sona yerleştirme söz-

⁷⁶ **Kayar**, s. 655. Gerekçenin bu konudaki yanıltıcı ifadesi için bkz. yukarıda dipnot 2 civarı.

⁷⁷ **Chenau/Pfister**, s. 157.

⁷⁸ **Kayar**, s. 654; **Aydın**, s. 112. Oğuz **Atalay** (s. 44-45) aksi görüşte ise de, yazar, çalışmasını, 6102 sayılı TTK’nın yürürlüğe girmesinden önceki mevzuata (eTTK m. 324’e) göre hazırlamıştır ve dolayısıyla aksi sonuca varması normaldir.

⁷⁹ **Kayar**, s. 654.

⁸⁰ **Aydın**, s. 113.

leşmesine konu olan alacağı bütün yönleriyle, özellikle hangi hukuki ilişki çerçevesinde doğduğu, ne zaman oluştuğu, borçlu şirketin hesaplarına intikal ettirilmiş olup olmadığı, müstenidatının ne olduğu vb. yönlerden inceler ve ayrıca borçlu şirketin borca batıklığının ne kadar olduğu, sırada sona yerleştirme sözleşmesine konu olan alacağın borca batıklığı bertaraf edecek tutarda olup olmadığı, sırada sona yerleştirme sözleşmesinin şekil ve esas yönünden geçerli olup olmadığı gibi hususları da denetler⁸¹. Bilirkişilerin yaptığı bütün bu inceleme ve değerlendirmeler neticesinde asliye ticaret mahkemesi, şirketin borca batık olduğu ve fakat borca batıklığı bertaraf edecek tutarda sırada sona yerleştirme sözleşmesinin yapıldığı ve böylece diğer alacaklıların alacaklarını karşılayacak miktarda aktifin mevcut olduğu sonucuna varırsa, borca batıklığın tespitine, akdedilmiş sırada sona yerleştirme sözleşmeleri nedeniyle iflas kararı verilmesine yer olmadığına karar verir ve işten elini çeker⁸². Asliye ticaret mahkemesince yaptırılan bilirkişi incelemesinde, akdedilmiş olan sırada sona geçme sözleşmelerinin yerinde olmadığı, gerçek olmadığı veya geçerli olmadığı sonucuna varılırsa, mahkeme, borca batık şirketin iflasına karar verecektir. Böyle bir durumda, borçlu şirketin sırada sona yerleştirme sözleşmelerinin yerindeliği, gerçekliği ve geçerliliği yönünden bilirkişi incelemesi yapılmasına yönelik talebi, iflas bildirimini kabul edilecek (TTK m. 376, f. 3, son cümle) ve borçlu şirketin borca batıklık nedeniyle iflasına karar verilecektir. Aynı sonuç, sırada sona yerleştirilme sözleşmelerinin konusunu oluşturan alacakların toplam tutarının “*şirketin açığını karşılayacak ve borca batık durumunu ortadan kaldıracak tutarda*” (TTK m. 376, f. 3, cümle 3) olmaması hali için de geçerlidir; bu ihtimalde de sıradan vazgeçme sözleşmelerinin asliye ticaret mahkemesince atanacak bilirkişiler tarafından incelenmesine yönelik bildirim, iflas bildirimini kabul edilip borçlu şirketin borca batıklık nedeniyle iflasına karar verilecektir⁸³. Borçlu şirket borca batıklığının tespitini ve fakat sırada sona yerleştirme sözleşmelerinin varlığı nedeniyle borca batıklık izale edilmiş olduğundan iflasına karar verilmesinin gerek-

⁸¹ Karş. **Kayar**, s. 654.

⁸² **Kayar**, s. 654.

⁸³ Bu yönde: **Aydin**, s. 111 ve 112.

mediğini ileri sürerken, sırada sona yerleştirme sözleşmelerinin yerindeliği, gerçekliği veya geçerliliğine ilişkin yargılama sırasında bir aksaklık ortaya çıkabileceği düşüncesiyle, borca batıklık nedeniyle iflasına karar verilmesi gerektiğinin anlaşılması halinde geçerli olmak üzere iflasının ertelenmesi talebinde de bulunmuş olabilir. Öğretide bu takdirde, borca batıklık tespit edilerek, şartları varsa iflasın ertelenmesine karar verileceği belirtilmekte ise de⁸⁴, özellikle, mahkemeye ibraz ettiği sırada sona yerleştirme sözleşmesi gerçeğe aykırı olan borca batık şirketin iflas erteleme talebinin, iflas ertelemeyle layık olma unsuru gerçekleşmediğinden, kabul edilmemesi gerekir.

Tabiatıyla, sırada sona yerleştirme sözleşmeleri, borçlu şirketin asliye ticaret mahkemesinde borca batıklık bildiriminde bulunup iflas veya iflas ertelemeye karar verilmesini istemesinden sonra da yapılabilir. Bu açıdan bakıldığında, önemli olan asliye ticaret mahkemesinin henüz iflas kararı vermemiş olmasıdır, çünkü iflas kararı verildikten sonra artık sırada sona yerleştirme sözleşmesinin iflası önleyici bir rolü olamaz⁸⁵. Buna mukabil, iflas erteleme kararı verilmişse, bu karar kaldırılıp iflasın ertelenmesinin ve iflasın reddine karar verilmelidir; zira borca batıklık izale edildiğine göre artık borçlu şirketin iflasına karar verilemez ve dolayısıyla iflasın ertelenmesine de karar verilememesi gerekir⁸⁶. Ama iflas veya iflasın ertelenmesi kararı verilmeden önce asliye ticaret mahkemesine borçlu şirketin içinde bulunduğu borca batıklık durumunu izale eden bir veya birkaç sırada sona yerleştirme sözleşmesi sunulmuş ve bu sözleşmelerin yerinde, gerçek ve geçerli olduğu bilirkişilerce belirlenmişse, bu takdirde asliye ticaret mahkemesi sadece borca batıklığı tespit etmekle yetinir ve iflas ya da iflas erteleme kararı verilmesine yer olmadığına karar verir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, eğer borca batıklık, sırada sona yerleştirme sözleşmeleriyle kararlaştırılan meblağı aşarsa veya borçlu şirketin iyileşme ümidi kalmamışsa, yönetim kurulu şirketin durumunu hakime bildirerek TTK m. 376, f. 3 ve İİK m. 179 uyarınca şirketin iflasına karar verilmesini istemelidir.

⁸⁴ **Kayar**, s. 654.

⁸⁵ **Kayar**, s. 655.

⁸⁶ **Kayar**, s. 655.

9. Sırada Sona Yerleştirilen Alacağın İflasın Tasfiyesi Sürecindeki Durumu

Sırada sona yerleştirilme usulü, hükümlerini, iflas kararından sonraki tasfiye aşamasında, daha doğrusu bu aşamanın sonunda, sırada sona yerleştirme yapılmamış olması halinde, bu yerleştirmeye konu olmamış diğer alacaklıların zarara uğrayacakları (alacaklarını tam olarak tahsil edemeyecekleri) pay cetvelinden anlaşıldığı zaman gösterecektir. Bu aşamadan önce, yani iflasın tasfiyesi sürecinde, alacağı sıra itibarıyla sona yerleştirilen alacaklı tasfiyeye diğer imtiyazsız alacaklılar gibi iştirak edecek, alacaklılar toplantılarına katılabilecek, özellikle sıra cetveline itiraz davası açabilecek, İİK m. 245 uyarınca münazaalı hakkı takip yetkisinin kendisine devredilmesini talep edebilecektir. Alacağı sıra itibarıyla sona yerleştirilen alacaklı alacağından vazgeçmediği için borç ödemediği için belgesi alabilecek ve iflasın kapanmasından sonra yeni mallar bulunmuşsa bunların paraya çevrilmesinden elde edilen bedelden borçlu şirketin ortaklarından önce ödenecektir⁸⁷.

Sıra itibarıyla sona yerleştirilen alacağa sıra cetvelinde yer verilir; ancak bu alacak artık İİK m. 206 çerçevesinde dördüncü sıradaki imtiyazsız adi alacaklardan sonra ödenir. Bu alacak için İİK m. 206’da öngörülmemiş olan yeni bir sıra (Türk hukukunda yeni bir 5.sıra, İsviçre hukukunda yeni bir 4. sıra) ihdas etmenin gerekli olup olmadığı Türkiye’de olmasa bile İsviçre’de, İİK m. 206’nın İsviçre’deki karşılığı olan İsvİİK m. 219 çerçevesinde tartışılmış ve bu alacağın tasfiyede son sıradaki (imtiyazsız) “*bütün diğer alacaklar*”dan sonra geldiği isabetle belirtilmiş ise de, sırada sona yerleştirilen alacaklar için yeni bir sıra ihdası konusunda üzerinde herkesin mutabık kaldığı bir sonuca varılamamıştır⁸⁸.

⁸⁷ **Jaques**, s. 902; **Bastons Bulletti**, s. 117; **Chenaux/Pfister**, s. 160-61.

⁸⁸ **Chenaux/Pfister**, s. 156. **Jaques** (s. 902 ve dipnot 27) ise, sırada sona yerleştirme genel nitelikte ise, yani borçlu şirketin sırada sona yerleştirilen borç dışındaki bütün diğer borçlarının alacaklıları lehine ise, sırada sona yerleştirilen alacağın sıra cetvelinde artık yeni bir (İsviçre’de 4., Türkiye’de 5.) sıraya yerleştirilmesi gerektiğini kabul etmekte, ancak tarih itibarıyla birbirinden farklı genel nitelikte sırada sona yerleştirmeler yapılmışsa, eşit şartlarda muamele kaydı mevcut olmadığı takdirde ilave sıraların da sözkonusu olabileceğini kabul etmektedir.

Alacaklı, borçlu şirketle sırada sona yerleştirilme sözleşmesi akdedilmediğini ve bu nedenle sıra cetvelinde bütün diğer alacaklılardan sonraki sıraya yerleştirilmemesi gerektiğini iddia ediyorsa, sıra cetveline karşı şikayet yoluna gitmelidir (İİK m. 235, f. 4)⁸⁹.

TTK m. 376'da ve İsvBK m. 725'de açıkça öngörülmemiş olsa da, yukarıda belirtilen kuralların iflasın tasfiyesi dışında bütün tasfiye hallerinde, özellikle bir sıra cetvelinin düzenlendiği (İİK m. 309/d) malvarlığının terki suretiyle konkordatoda⁹⁰ ve şirket borçları şirket varlığından fazla olduğu takdirde durumun derhal, iflas kararı verilmesi için, tasfiye memuru tarafından şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesine bildirilmesi gereken bütün anonim şirket tasfiyelerinde uygulanabileceği kabul edilmektedir⁹¹.

Görüleceği gibi, borca batıklığa rağmen anonim şirkete faaliyetine devam edebilme imkanını sağlayan “*sırada sona yerleştirme*” veya “*sıradan vazgeçme*” kavramı henüz çözümlenmemiş birçok hukuki sorun içermektedir ve hiç kuşkusuz hem ticaret hukuku hem de cebri icra hukuku bakımından özel bir bilimsel çalışma yapılmasını gerektirecek kapsam, önem ve niteliktedir.

⁸⁹ İsviçre'de ise sıra cetveline itiraz davası yoluna gidilecektir (İsvİİK m. 250, f. 1); **Jaques**, s. 902.

⁹⁰ Sırada sona yerleştirmenin malvarlığının terki suretiyle konkordato ve (genellikle herhangi bir sonuç doğurmadığı kabul edilen) adi konkordatodaki etkileri hakkında etraflı bilgi için bkz. **Jaques**, s. 903 vd.

⁹¹ **Jaques**, s. 903 vd.; **Bastons Bulletti**, s. 117; **Chenau/Pfister**, s. 160.